

En fyrkantig himmel – fördjupningsmaterial

Ett komplement till filmhandledningen

Inger Ekbohm & Åsa Landberg

Rädda Barnen

Save the Children Sweden

En fyrkantig himmel

Detta fördjupningsmaterial är till för er som vill ha mer kunskap om hur situationen ser ut för barn som utsätts för våld i Sverige idag.

Med filmen, filmhandledningen och detta fördjupningsmaterial vill Rädda Barnen uppmärksamma att barnmisshandel fortfarande förekommer i Sverige, mitt ibland oss. Alla - barn, ungdomar, föräldrar, släktingar, professionella – kan bidra till en förändring. Filmen beskriver hur tre barn, Markus, Tova och Sofia, utsätts för våld av både sin mamma och pappa.

Filmen vänder sig till:

All som vill få kunskap, diskutera och arbeta för att barns rätt till skydd mot våld ska bli verklighet.

- Yrkesverksamma som möter barn; till exempel lärare, socialsekreterare, polis eller sjukvårdspersonal.
- Politiker och beslutsfattare.
- Medlemmar i Rädda Barnen och andra privatpersoner som vill engagera sig för att barn inte ska utsättas för misshandel.
- Studerande vid universitet, högskolor, gymnasier och för elever från årskurs sju i grundskolan.

Om filmen ska visas för ungdomar behöver man planera för att filmen kan väcka starka känslor och att det är troligt att ungdomar med egna erfarenheter av misshandel och kränkningar finns bland åskådarna. Tänk på att ge information om vart man kan vända sig om man vill prata med någon.

Filmhandledningen är ett hjälpmedel då du förbereder en visning av filmen. Den ger en kort faktabakgrund om barnmisshandel i Sverige och sedan följer fem utvalda scener ur filmen som illustrerar frågor som är meningsfulla att diskutera. Självklart finns det annat att diskutera än de scener vi plockat ut. Filmhandledningen avslutas med lästips för den som vill läsa mer.

Detta fördjupningsmaterial är till för er som söker mer kunskap och kanske planerar att lägga upp filmvisningen på ett annat sätt än den vi föreslår i filmhandledningen.

Hur många barn misshandlas i Sverige?

Sverige ses ofta som ett föregångsland när det gäller att arbeta med barns rättigheter och mot barnmisshandel. Sverige var det första land i världen som införde ett totalförbud mot aga och andra former av våld mot barn. Internationella jämförelser visar att det är få barn i Sverige som bestraffas fysiskt. De allra flesta föräldrar i Sverige är emot att man använder våld och kroppslig bestraffning i barns uppfostran.

Trots det finns det alltför många barn som misshandlas inom hemmets fyra väggar. Vi kan inte nöja oss med att det är färre barn som misshandlas i Sverige än i andra länder. Även i Sverige måste vi fortsätta att arbeta aktivt med att identifiera riskgrupper, förebygga misshandel och skydda de barn som misshandlas.

Vi vet inte exakt hur många barn som misshandlas i Sverige. De uppskattningar som görs bygger antingen på antalet polisanmälningar eller på anonyma enkäter till äldre barn.

Varje år dödas barn av misshandel. Statistiken är osäker men barnamorden har minskat under de senaste 20 åren. Man uppskattar att det rör sig om 7-9 barn per år.¹ Oftast sker mordet i samband med att föräldrarna begår självmord.

I svensk offentlig statistik redovisas polisanmälningar om misshandel av barn i två grupper: barn mellan 0 och 6 år, barn mellan 7 och 14 år och barn mellan 15 och 17 år.

År 2008 anmäldes 17 111 misstänkta fall av misshandel av barn till polisen. För barn mellan 0-6 år anmäldes 1 899. I den åldersgruppen är den misstänkte i 9 fall av 10 bekant med barnet och misshandeln äger rum inomhus. För de äldre barnen är det större variationen då det gäller var misshandeln ägt rum och vem som är förövare. Men en sak är säker, de allra flesta fall av barnmisshandel polisanmäls aldrig.

Polisanmälningarna om misshandel av barn 0-6 år har successivt ökat under många år. Mellan 2007 och 2008 ökade de med hela 23 procent. Vi vet inte om ökningen beror på att fler barn misshandlas eller på att det helt enkelt är vanligare att man tar ställning mot misshandeln och polisanmäler, men mycket talar för att den största delen av ökningen handlar om att toleransen för våld mot barn minskat och att fler polisanmäler.

Frågar man svenska skolelever så verkar inte misshandeln öka, utan ligger ganska konstant. Enligt en kartläggning utförd av Allmänna Barnhuset och Karlstads universitet 2006² uppger 13 procent av de tillfrågade eleverna att de blivit slagna av sina föräldrar, 1,5 procent av barnen svarar att de blivit slagna många gånger. 19 procent av de elever som svarade att de blivit slagna angav att de "fått kraftigare slag med handen eller blivit slagna med något tillhygge". En försämring jämfört med

¹ BRÅ

² *Våld mot barn 2006-2007. En nationell kartläggning. Allmänna Barnhuset och Karlstad universitet. 2007*

tidigare undersökningar var att färre barn som blivit slagna hade kunnat anförtro sig åt en vuxen.

En annan del av kartläggningen är frågor till föräldrar om de knuffat, huggit tag i, ruskat om eller slagit sitt barn under det sista året. Antagligen svarar inte alla föräldrar helt sanningsenligt, även om de utlovas anonymitet. Det är troligt att fler föräldrar använt våld mot sina barn men inte berättar om det. Men svaren gör det möjligt att jämföra föräldrars våld mot barn i olika åldrar. Svaren går dessutom att jämföra med svaren från en liknande undersökning från år 2000.

En jämförelse mellan de olika åldersgrupperna visar att det är de yngsta barnen – under ett år – som oftast blir slagna av sina föräldrar. Det är dubbelt så vanligt att föräldrar säger att de slår barn under ett år än att de slår 6-18-åringar. Vid en jämförelse av undersökningarna från 2000 och 2006 har andelen föräldrar som själva anger att de knuffat, huggit tag i eller ruskat sitt barn fördubblats. För barn under ett år har andelen femdubblats! Ökningen är störst bland svenskfödda föräldrar.

Shaken baby

Barn under ett år är en riskgrupp för misshandel. De är dessutom extra svåra att skydda. En av de mest förödande formerna av barnmisshandel är när det lilla barnet skakas kraftigt. En babys hjärna är väldigt känslig. Skakningen leder till blödningar i hjärnan som kan ge permanenta hjärnskador eller i värsta fall dör barnet. Hjärnskadorna hos de barn som överlever kan leda till att barnet blir blind eller inte kan lära sig att gå eller prata.

En förklaring till att föräldrar skakar sitt barn kan vara att barnet skriker mycket och är svårt att trösta. Slutkörda och trötta föräldrar behöver ofta hjälp och stöd. Ett sådant stöd är ett effektivt förebyggande arbete som kan förhindra att småbarn misshandlas. Tydliga råd om hur man kan trösta barn och information om hur farligt det är att skaka barn har visat sig vara mycket framgångsrikt för att bekämpa misshandel av små barn.

Barn som upplever våld hemma

Att se och uppleva när en förälder eller ett syskon blir misshandlad är en form av psykisk barnmisshandel. Man uppskattar att ungefär vart tionde barn i Sverige har varit med om det³. De känslomässiga reaktionerna av att bevittna våld mot en närstående påminner mycket om reaktionerna efter att själv ha blivit slagen. Många av barnen utvecklar olika former av symtom. I familjer där mamman blir misshandlad är det även stor risk för att barnen blir slagna. En del barn går till exempel emellan för att skydda sin mamma eller sitter i hennes famn under misshandeln.

³ Akta barnen. Rädda Barnen och Allmänna Barnhuset 2007

Vad är barnmisshandel?

Barnmisshandel är när en vuxen person utsätter ett barn för fysiskt eller psykiskt våld, sexuella övergrepp, kränkningar eller försummar att tillgodose barnets grundläggande behov.⁴

Exempel på fysiskt våld: Att slå, knuffa, sparka, bita, bränna, nypa, riva, förgifta eller försöka kväva ett barn.

Exempel på psykiskt våld: Att utsätta barn för nedvärderande omdömen, orimliga bestraffningar, hån, nedvärdering, isolering, utfrysning eller att tvingas bevittna våld mot en närstående.

Exempel på sexuella övergrepp: Att utsätta barn för fullbordade samlag, sexuellt betonade smekningar av en vuxen, sexuella inviter från en vuxen, blottning inför barnet.

Exempel på försummelse: Att en vuxen (ofta under lång tid) skadar eller äventyrar barnets hälsa (fysisk eller psykisk) eller utveckling genom att inte ge det omsorg; som brist på mat, kläder, sjukvård, tandvård, stimulans, utbildning eller kärlek.

Lagen definierar fysisk misshandel så här:

Enligt 3 kap 5 § i Brottsbalken **döms den som tillfogar en annan person kroppsskada, sjukdom, eller smärta eller försätter honom i vanmakt eller något annat sådant tillstånd** för misshandel till fängelse i högst två år eller om brottet är ringa, till böter eller fängelse i högst sex månader. Är brottet grovt döms personen för grov misshandel. Och döms till fängelse i lägst ett år och högst tio år.

Det här gäller oavsett om offret för misshandel är vuxen eller barn. Så var det inte tidigare. Fram till 1979 var det tillåtet för föräldrar att använda en viss grad av våld i uppfostringssyfte. Den så kallade antiaga-lagen fastställde att barn inte får utsättas för kroppslig bestraffning eller annan kränkande behandling.

Om ett brott varit **ägnat att skada tryggheten och tilliten hos ett barn i förhållande till sina föräldrar eller annan närstående** är det grund för straffskärpning. Vuxnas misshandel av barn mellan 0-6 år bedöms dessutom vanligtvis som grov misshandel.

⁴ *Barnmisshandel. Att förebygga och åtgärda. Slutbetänkande av Kommittén mot barnmisshandel. SOU 2001:72*

Sverige var det första landet i världen som förbjöd uppfostningsvåld. Sedan dess har många länder tagit efter vår lagstiftning. Men fortfarande saknar 97 procent av världens barn skydd mot äga.

Länder med totalförbud mot äga (inom parentes det år då lagstiftningen infördes):

Costa Rica (21 maj 2008)	Tyskland (2000)
Spanien (2007)	Israel (2000)
Venezuela (2007)	Bulgarien (2000)
Uruguay (2007)	Kroatien (1999)
Portugal (2007)	Lettland (1998)
Nya Zeeland (2007)	Danmark (1997)
Nederländerna (2007)	Cypern (1994)
Grekland (2006)	Österrike (1989)
Ungern (2005)	Norge (1987)
Rumänien (2004)	Finland (1983)
Ukraina (2004)	Sverige (1979)
Island (2003)	

Milstolpar i svensk lagstiftning:

- 1864 upphörde mannens lagliga rätt att äga sin hustru. Men om misshandeln ägt rum på enskild plats (t ex i hemmet) var det enbart hustrun som kunde polisanmäla sin man.
- 1920 avskaffades husagan. Fram till dess hade en husbonde rätt att bestraffa sitt tjänstefolk med våld.
- 1958 avskaffades lärarens rätt att utföra skolaga.
- 1965 var Sverige först i världen med att kriminalisera våldtäkt inom äktenskapet.
- 1979 var Sverige först i världen med att avskaffa föräldrars rätt att använda våld i uppföstran av sina barn.
- 1982 beslöt man att misshandel på enskild plats (t ex i hemmet) skulle falla under allmänt åtal. Detta betyder att det inte krävs att det ska vara den som misshandlas som ska anmäla brottet.
- 2006 fick barn som bevittnat våld i familjen rätt till brottsskadeersättning.

Varför misshandlas barn?

Det finns ingen enkel förklaring till att barn misshandlas, och orsakerna varierar mellan olika familjer. Barnmisshandel förekommer i alla miljöer och är ofta osynligt för omgivningen. Attityder till våld hos föräldrarna är en faktor. De föräldrar som ser våld som en bra och effektiv uppfostringsmetod slår oftare sina barn. När de argumenterar för sin rätt att använda våld försöker de ofta dra en skiljelinje mellan äga i uppfostringssyfte och barnmisshandel. De har stöd av lagstiftningen i de flesta länder i världen. Men det är en konstlad uppdelning.

Våld i uppfostringssyfte gör också ont, och det kränker barnet. Ofta förstår inte barnet sammanhanget mellan vad de gjort och det våld som utgör straffet. Även om våld kan verka effektivt på kort sikt är det på lång sikt en ineffektiv uppfostringsmetod som äventyrar relationen mellan föräldrar och barn. Våld föder inte respekt och förtroende utan rädsla och misstro. Om de gör som föräldrarna säger är det av tvång, inte för att de vill eller tycker att det är rätt.

Det finns vissa omständigheter som ökar risken för att ett barn ska utsättas för misshandel.

Den största risken för att ett barn ska misshandlas finns i familjer där mamman misshandlas, näst största risken löper barn i familjer med låg inkomstnivå. En förälder som uppfostrats med våld eller en utlandsfödd förälder, missbruk, stress, trötthet och nedstämdhet hos föräldrar verkar också öka risken för misshandel av barn.

Men det är viktigt att komma ihåg att det är **just en ökad risk man talar om** – inte att det kommer att bli så!

Barn med funktionsnedsättningar, beteendestörningar, inlärningssvårigheter och barn med en kronisk sjukdom har en större risk att utsättas för misshandel. Barn under ett år löper även större risk än andra att drabbas av misshandel. Förklaringen kan vara att föräldrarna till dessa barn ofta befinner sig i mycket pressade livssituationer, att barnen behöver mycket tillsyn och att föräldrarna inte har den avlastning de behöver.

När man närmare analyserar vilka barn som blir slagna blir argumenten för våld i uppfostringssyfte än mer ihåliga. Det är de små och späda, de sårbara och redan utsatta som oftast blir utsatta för våld.

Hur reagerar barn?

Barn som utsätts för misshandel reagerar ofta starkt, men inte alla. Många barn fruktar för sitt eget eller andra familjemedlemmars liv. De tar på sig skulden för det som händer eftersom de inte kunnat stoppa våldet eller för att de inte kunnat skydda mamma eller ett syskon. Skamkänslor är också vanliga. Barnet kan visa starka symtom som är mycket tydliga för omgivningen, som aggressivitet, sömnsvårigheter eller psykosomatiska symtom. Tydliga skador kan finnas på barnets kropp, som blåmärken, svullnader eller brännmärken.

Men det är inte säkert att personer i barnets närhet märker att barnet är utsatt för misshandel. Skräcken och oron kan finnas inuti utan att det syns utantill. Barn som misshandlas reagerar på olika sätt. En del reagerar med ilska, andra genom att vara försiktiga och rädda – nästan osynliga. Och på vissa barn märks det ingenting. Symtom kan komma senare, när barnet känner sig tryggt eller då en ny situation i livet aktualiserar de gamla minnena.

Att växa upp med våld i familjen är en allvarlig riskfaktor för att utveckla fysisk och psykisk ohälsa. Alla barn utvecklar inte symtom men många gör det. Depression, koncentrationssvårigheter, inlärningssvårigheter, kamratsvårigheter, aggressivitet och psykosomatiska symtom är några exempel på följder av misshandel.

Misshandlade barn lär sig ofta att man inte ska berätta för någon utaför familjen om misshandeln. Det råder en ”tystnadens kultur” i familjen, vilket betyder att man aldrig pratar om våldet och vad som hände. När misshandeln är över är det som om det aldrig hänt.

Våld är alltid farligt – ibland livsfarligt.
Även när det inte ger fysiska skador så skadar det barn.

Vad kan vi göra?

För att minska barnmisshandel krävs kunskap om att våld mot barn förekommer. Minst lika viktigt är att barn och vuxna – både som privatpersoner och professionella – har kunskap om vart de kan vända sig med sina frågor, sin oro eller i akuta situationer. Att arbeta med barn som utsätts för våld är många gånger svårt och det kan finnas starka krafter som gör att våldet osynliggörs. Kunskap, tydliga arbetsrutiner och ett fungerande samarbete myndigheter emellan är förutsättningar som måste finnas för att man ska kunna arbeta på ett professionellt sätt.

Att kontakta eller larma socialtjänsten kan kännas svårt och som om man lägger sig i saker man inte har med att göra. Kommer man att göra saken värre för barnen? Hur kommer det att bli efteråt – då jag till exempel träffar familjen på gatan?

Uppmaningen eller skyldigheten att anmäla till socialtjänsten om man misstänker att ett barn far illa har funnits i Sverige sedan 1920-talet då vi fick vår första barnavårdslag. Om man är anställd och arbetar med barn och ungdomar är man skyldig att anmäla, privatpersoner uppmanas att göra det. Det räcker alltså med misstankar, oro, för att ett barn far illa. Därefter är det socialtjänstens ansvar att utreda hur barnets livssituation ser ut.

Det har diskuterats om man skulle kalla ”anmälan” för något annat eftersom själva orden anmälan har en sådan negativ klang. I Norge kallar man det till exempel för ”bekymring”. Det är ju med omtanke om barnet och utifrån barnets rätt till skydd mot våld som anmälningsplikten finns.

Anmälan om missförhållanden 14 kap SoL

1 § Var och en som får kännedom om något som kan innebära att socialnämnden behöver ingripa till ett barns skydd bör anmäla detta till nämnden.

Myndigheter vars verksamhet berör barn och ungdom samt andra myndigheter inom hälso- och sjukvården, annan rättspsykiatrisk undersökningsverksamhet, socialtjänsten och kriminalvården är skyldiga att genast anmäla till socialnämnden om de i sin verksamhet får kännedom om något som kan innebära att socialnämnden behöver ingripa till ett barns skydd. Detta gäller även dem som är anställda hos sådana myndigheter.

Sådan anmälningskyldighet gäller också dem som är verksamma inom yrkesmässigt bedriven enskild verksamhet som berör barn och unga eller annan yrkesmässigt bedriven enskild verksamhet inom hälso- och sjukvården eller på socialtjänstens område. För familjerådgivning gäller i stället vad som sägs i tredje stycket.

De som är verksamma inom familjerådgivning är skyldiga att genast anmäla till socialnämnden om de i sin verksamhet får kännedom om att ett barn utnyttjas sexuellt eller utsätts för fysisk eller psykisk misshandel i hemmet.

Myndigheter, befattningshavare och yrkesverksamma som anges i andra stycket är skyldiga att lämna socialnämnden alla uppgifter som kan vara av betydelse för utredning av ett barns behov av skydd.

Barnet och den rättsliga processen – Barnahus

Ungefär 11 000 misstankar om misshandel mot barn 0-14 år polisanmäls varje år. Det innebär ofta att flera parallella utredningar inleds. Socialtjänsten utreder barnets behov av skydd och stöd, polisen utreder brottsmisstankar under ledning av åklagare. Barnet kan behöva undersökas av läkare för att dokumentera eventuella skador orsakade av misshandeln (rättsmedicinsk undersökning). Personal från socialtjänst eller barn- och ungdomspsykiatri kan ge barnet krisstöd och bedöma fortsatt behandlingsbehov.

Myndigheterna och de olika professionerna bör samarbeta så att utredningarna samordnas, anpassas efter barnet och inte orsakar nya påfrestningar. Under senare år har man i Sverige startat upp så kallade **Barnahus** på många orter. Istället för att barnet ska fara runt till många platser och träffa olika myndighetspersoner vid många tillfällen, så samlas de professionella i den barnvänliga miljön på barnhuset. Barnet åker bara till ett ställe.

När en anmälan om misshandel blir aktuell på ett barnahus samlas de professionella i ett samrådsmöte. Socialtjänst, polis, åklagare, barnläkare och BUP planerar gemensamt hur utredningen ska ske på bästa sätt.

När barnet kommer till barnhuset intervjuas det av en polis. För att undvika att barnet utsätts för många intervjuer med samma syfte så följer åklagare, socialtjänst, och BUP intervjun via en videokamera. De kan sedan be den polis som intervjuar att ställa kompletterande frågor. Barn under femton år vittnar som regel inte i en rättegång, istället används filminspelningen av polisförhöret i rätten.

Eventuell läkarundersökning sker i barnhusets lokaler. Ofta kommer också barnet tillbaka dit för att få krisstöd. Många barnahus erbjuder också stöd till föräldrar och syskon.

Vad har ett misshandlat barn för rättigheter?

Få polisanmälningar som gäller misstänkt misshandel av ett barn leder till åtal. Ett skäl till att det är så kan vara att det är svårt att få fram när och var det misstänkta brottet ägde rum. Även om polisutredningen läggs ner har ett barn rätt till skydd mot hot och våld och till stöd och möjlighet att bearbeta sina upplevelser. Socialtjänsten i den kommun där barnet bor har ansvar för att utreda barnets behov av hjälp. Genom samarbetet i ett barnahus kan socialtjänstens utredning bli mer barnvänligt och begripligt för barnet.

Vad vill Rädda Barnen?

Genom att arbeta förebyggande kan vi förhindra att barn misshandlas. Kommunernas stöd varierar mycket idag och Rädda Barnen menar att det är oacceptabelt. Oavsett var i Sverige man bor har man rätt till stöd och hjälp! Vi vill att det ska finnas en garantinivå i alla Sveriges kommuner som tydligt beskriver vilket stöd som ska finnas.

Barn i alla kommuner/stadsdelar ska kunna erbjudas:

- Familjecentral – en mötesplats för barnfamiljer i ett lokalt område. På familjecentralen samarbetar till exempel barnhälsovården, barnmottagningen, socialtjänsten och den öppna förskolan .
- Ungdomsmottagning – som erbjuder ungdomar rådgivning och samtal om sex och samlevnad, kroppen och relationer. På en ungdomsmottagning arbetar barnmorska, läkare och kurator.
- Fungerande elevhälsovård, med skolsköterska, kurator och psykolog.
- Barnahus av god kvalitet om man utsätts för ett brott.

Rädda Barnen arbetar även för att:

- Barn som bevittnat våld mot en nära anhörig ska bli målsägande. Detta krävs för att man ska få samma möjlighet till upprättelse som andra brottsoffer. Idag har barn som bevittnat våld rätt till brottskaderersättning men de är inte målsägande.
- Alla nyblivna föräldrar ska få information om risken med att skaka sitt barn – Shaken baby.